

DOI 10.32405/2522-9931-2018-6(35)-121-134
УДК 371.134

Чаусова Тетяна Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
Навчально-наукового інституту
менеджменту та психології
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9005-9089>
tvchausova@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ НАВЧАННЯ ПІДЛІТКІВ

Анотація. У статті на основі аналізу проблеми мотивації в психології проаналізовано підходи до визначення мотиваційної сфери особистості, розглянуто особливості формування мотиваційної сфери навчання підлітків, показано зв'язок мотивації з пізнавальними потребами особистості та різними видами діяльності, а також її вплив на ефективність освоєння знань. З урахуванням вікової специфіки сучасного підлітка уточнено структуру його навчальної мотивації, в змісті внутрішньої мотивації як складової мотиваційної сфери виокремлено: рівні сформованості навчальної мотивації: мотиви пізнання, інтерес до змісту матеріалу; набуття нових знань, навичок і умінь; мотив самодетермінації, засвоєння способів добування знань, особливо з використанням нових інформаційно-комунікаційних технологій, пошуку інформації в інтернет-ресурсах, соціальних мережах тощо; у змісті зовнішньої – соціальні широкі (мотиви обов'язку і відповідальності перед суспільством, закладом освіти, батьками й іншими значущими людьми за якісне навчання; можливість застосувати набуті знання в майбутньому, в соціально-корисних видах діяльності) та вузькі (прагнення до спілкування і спільної діяльності з однолітками, бажання мати друзів і жити з ними спільним життям тощо); престижні (прагнення отримати схвалення з боку референтних осіб; прагнення бути в центрі уваги, отримати високий соціальний статус, самоствердитися; бажання бути прийнятим, визнаним завдяки своїм індивідуальним якостям та ін.); прагматичні мотиви: уникнення неприємностей, що можуть виникати у випадку незадоволення вимог, очікувань або потреб інших людей; отримання певних пільг; мотиви особистісного зростання: саморозвиток, самовираження і самовдосконалення себе як особистості; інтелектуального й естетичного розвитку. Виокремлено високий рівень навчальної мотивації, який пов'язаний з переважанням внутрішньої

мотивації над зовнішньою у поєднанні з доволі високим рівнем розвитку широких соціальних мотивів і мотивів особистісного зростання. Обґрунтовано умови формування навчальної мотивації з урахуванням специфіки підліткового віку.

Ключові слова: мотиваційна сфера підлітків; підлітковий вік; мотивація навчальної діяльності; пізнавальна мотивація; мотиви навчання.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасна парадигма освіти в Україні надає важливого значення формуванню цілісної розвиненої особистості. В Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття» зазначено: «Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій в усьому світі – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається». Ця ідея знайшла свій розвиток у Концепції «Нова українська школа», в якій визначаються вимоги до випускника школи як розвиненої особистості, громадянина, інноватора, здатного вчитися впродовж життя [4]. За таких умов центральною ідеєю освіти стає пріоритет соціально-мотиваційних факторів і загальнолюдських цінностей, методологічна переорієнтація освіти на особистість, на забезпечення активної пізнавальної позиції суб'єкта навчання.

У зв'язку з цим набуває особливої ваги процес формування мотиваційної сфери особистості учнів підліткового віку. Це пов'язано з тим, що у підлітків формується нова система поглядів, змінюється система цінностей, вибір стратегії поведінки з дорослими, однолітками, вчителями, остаточно формується ставлення до навчання.

Водночас науковці та практики в галузі освіти вказують на небажання підлітків вчитися, відсутність потреби в здобутті знань. Однією з важливих причин зниження мотивації є недостатнє врахування вчителем значущості окремих компонентів мотиваційної сфери, зокрема, соціальних мотивів, коли підлітку не розкривається зв'язок навчання із соціально-значущими видами діяльності (працею, самоосвітою), коли під час навчання не створюються умови для реалізації специфічних для підлітка прагнень до дорослості, самостійності, взаємодії з однолітками тощо [8]. Тому актуальним є переосмислення проблеми мотивації навчання учнів підліткового віку, уточнення структури такої мотивації з урахуванням ваги мотивів, які набувають особливої значущості в цьому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотиваційна сфера особистості завжди була предметом уваги багатьох дослідників. Зокрема, як

вітчизняні (М. Заброцький, С. Занюк, Г. Костюк, С. Максименко, М. Яницький та ін.), так і зарубіжні психологи (Дж. Аткинсон, У. Барбуто, К. Клакхон, М. Рокич та ін.) мають напрацювання в галузі теоретичних основ мотивації, загальних уявлень про її механізми (М. Алексєєва, В. Моргун, С. Москвичов та ін.), досліджено взаємозв'язок мотивації з пізнавальними процесами (Т. Баларич, І. Меліхова та ін.), різними видами діяльності (М. Гусаренко, В. Шуба та ін.), а також вплив мотивації на ефективність освоєння знань (В. Мерлін, М. Матюхіна, Л. Фрідман та ін.).

Мотиваційній сфері навчання приділяли велику увагу в психологічній і педагогічній літературі (М. Алексєєва, Л. Божович, О. Ковальов, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. Мерлін, С. Рубінштейн, І. Синиця, В. Сухомлинський, та ін.).

Також вивчалися психологічні особливості особистості підлітків (М. Боришевський, І. Булах, О. Пенькова, Л. Регуш, Т. Яблонська та ін.). Разом з тим, проблема мотиваційної сфери сучасних підлітків і психологічного забезпечення її формування залишається недостатньо розкритою.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Метою статті є теоретичне дослідження структури мотиваційної сфери навчання підлітків та особливостей її формування.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз і розкрити особливості реальних підходів до вивчення мотиваційної сфери навчання підлітків.

2. Уточнити зміст складових мотивації навчання підлітків з урахуванням їхніх вікових особливостей.

3. Обґрунтувати психологічні умови формування мотиваційної сфери навчання учнів підліткового віку.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основу дослідження покладено: загальні підходи до дослідження мотиваційної сфери особистості, подані в працях М. Алексєєвої, Б. Ананьєва, В. Асєєва, Л. Божович, В. Вілюнаса, Г. Костюка, С. Максименка та ін.; концептуальні положення щодо формування мотивації учіння через організацію діяльності, які викладено в роботах П. Гальперіна, В. Давидова, С. Занюка, Н. Тализіної, Д. Ельконіна та ін.; основні підходи до дослідження проблеми формування мотиваційної сфери підлітка (Л. Божович, І. Булах, Л. Виготський, З. Карпенко, О. Лютак, В. Москалець, Г. Федоришин та ін.).

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для виконання поставлених завдань і досягнення мети роботи використовувалися такі теоретичні методи дослідження:

- теоретичний аналіз літератури з метою систематизації, порівняння й узагальнення даних теоретичних й експериментальних досліджень проблеми мотивації навчання підлітків;
- теоретичне моделювання з метою визначення моделі структури мотиваційної сфери навчання учнів підліткового віку.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У психологічній літературі зустрічається чимало різних тлумачень поняття «мотивація». Одні з них пов'язані з історією дослідження цієї проблеми, інші – відображають відмінності у концептуальних підходах різних авторів чи наукових шкіл. Поняття мотивації як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології має свою історію. За кордоном розвиток теорій мотивації йшов у двох основних напрямках. У першому – мотиви і мотивація розглядались як ситуативні інваріанти поведінки людини (М. Алексєєва, В. Моргун, С. Москвичов та ін.). Другий підхід пов'язаний із розумінням мотивів і мотивації як стійких диспозицій особистості, що регулюють її поведінку незалежно від ситуацій (В. Асєєв, І. Мєліхова та ін.). Звичайно, можна виділити і третій підхід, який поєднує дослідників, що так чи інакше намагались знайти компроміс між цими двома окресленими полюсами (М. Матюхіна, Л. Фрідман та ін.) (цит. за [7]). Безумовно, можна знайти й інші, більш детальні, але тоді існує небезпека загубити суть у безлічі різноманітних теорій мотивації. Намічений напрям аналізу є достатньо евристичним, оскільки подібний дихотомічний поділ теорій мотивації мав місце й у вітчизняній психології

У контексті завдань нашого дослідження доцільним уявляється саме другий підхід, відповідно до якого мотивацію можна розглядати як сукупність мотивів, інтересів, переконань, установок, цінностей та ідеалів, спрямованих на задоволення нужди (за С. Максименко, [11]), потреб людини; спонукань до дії; особистісно значущої для неї.

Вивчення мотивації людини є, по суті, вивченням особистості в її діяльності. Оскільки навчання – окремий випадок діяльності, то і навчальна мотивація є окремим випадком мотивації особистості. Як і будь-який інший вид мотивації, навчальна мотивація визначається цілою низкою специфічних для цієї діяльності чинників: освітньою системою, освітньою установою, де здійснюється навчання (заклади загальної середньої освіти та ін.); організацією освітнього процесу (модель навчання); суб'єктними особливостями того, хто навчається (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, рівень домагань, самооцінка, взаємодія з іншими учнями тощо); суб'єктними особливостями того, хто навчає, і того, хто навчається.

Відповідно, мотивація навчання підлітків набуває своєї специфіки, зумовленої їхніми віковими особливостями. Підлітковий вік є часом досягнень і часом певних втрат. Підліткові досягнення пов'язані зі стрімким нарощуванням

знань, умінь, становленням моральності й відкриттям «Я», опануванням нової соціальної позиції. Підліткові втрати корелюють зі зникненням дитячого світосприймання, безтурботливого способу життя, що пов'язано із сумнівами у собі, у своїх здібностях, з пошуками правди у собі та в інших людях.

У підлітковому віці людина зазнає значних змін. Передусім, вони пов'язані з процесом фізичного дозрівання, яке відображується на всіх складових процесу розвитку – фізичних, психологічних, соціальних. Вступ дитини в підлітковий період характеризується якісним поштовхом у розвитку самосвідомості. У підлітка починає формуватися позиція дорослої людини. Навіть, якщо ця позиція ще не відповідає об'єктивному статусу підлітка в житті, але її поява означає, що підліток суб'єктивно вже ввійшов у нові стосунки з навколишнім світом дорослих, зі світом їхніх цінностей, мотивів поведінки та діяльності. Але разом з тим, досягнувши періоду статевого дозрівання, підліток потрапляє в суперечливе становище: він уже не дитина, але об'єктивно ще не ствердився в культурі дорослих [5].

Становлення мотиваційної сфери підлітків відбувається в декілька стадій. На першій стадії підліткового періоду мотивування вчинків і діяльності є відтворювальним. Підлітки прямо наслідують ровесників і старших. Це означає, що мотивація власних вчинків є поверховою та ситуативною.

На другій стадії у підлітків загострюється й активно розвивається інтерес до своєї особистості. Вони прагнуть утвердитися в товаристві ровесників, небайдужі до оцінок їхньої особистості іншими, очікують, що ці оцінки будуть тотожними їхнім самооцінкам. Значно диференційованою є їхня мотивація вчинків.

На третій стадії головне значення має саморегуляція поведінки як складова частина самовиховання, а мотивація вчинків постає як регулятор поведінки і діяльності особистості. Підлітки намагаються вже аргументувати свої вчинки, передбачати наслідки ухвалених рішень, що свідчить про цілісніше і глибше усвідомлення процесу мотивації і структури мотиву, а також про участь у формуванні мотиву блоку «внутрішнього фільтра» – своєрідної внутрішньої позиції. Це знижує імпульсивність дій і вчинків, особливо старших підлітків [10].

У змісті мотиваційної сфери підлітка на перший план починають виступати мотиви, які пов'язані із формуванням світогляду, із планами майбутнього життя. Структура мотивів характеризується певною ієрархією, наявністю певної системи підпорядкованих одна одній різних мотиваційних тенденцій на основі провідних і суспільно значущих мотивів. Стосовно механізму дії мотивів, то вони починають діяти не безпосередньо, а виникають на основі свідомо поставленої мети та намірів [9].

Саме в мотиваційній сфері, як вважає Л. Божович [1], слід вбачати головне новоутворення підліткового віку. Оскільки провідною діяльністю підліткового

віку стає спілкування, то головне місце серед мотивів навчання займає мотив спілкування з однолітками, який аргументується таким чином: ми ходимо в школу не тільки вчитися, а й спілкуватися [8]. У цьому віці виникають нові мотиви навчання: бажання бути освіченим («вчуся, щоб бути грамотною людиною»), прагнення влаштуватися в майбутньому житті («вчуся, щоб знайти високооплачувану роботу»), подальше навчання («мрію вступити до інституту»), прагнення до самоствердження і самовдосконалення («не хочу бути гіршим за всіх», «чим більше знаєш, тим краще ставлення до тебе людей»), необхідність виконувати вимоги батьків («мої батьки примушують мене вчитися») [7].

Отже, до навчання учня спонукає не один мотив, а низка мотивів різної властивості, кожний з яких виступає у взаємодії з іншими, утворюючи певну ієрархічну структуру.

Спираючись на прийнятий у психологічній науці поділ мотивів навчання на внутрішні та зовнішні, які орієнтовані на соціальне схвалення та інші зовнішні фактори (1; 5; 6; 11 та ін.), у структурі мотиваційної сфери навчання підлітків виокремлюємо:

1. *Внутрішні мотиви*, які пов'язані з процесом і змістом діяльності, коли до діяльності спонукає її процес і зміст, а не зовнішні чинники: мотиви пізнання, інтерес до змісту матеріалу, що вивчається; набуття нових знань, навичок і умінь; мотив самодетермінації (прагнення відчувати себе суб'єктом навчальної діяльності), засвоєння способів добування знань, особливо з використанням нових інформаційно-комунікаційних технологій, пошуку інформації в інтернет-ресурсах, соціальних мережах та ін.

2. *Зовнішні мотиви*:

а) *соціальні мотиви*: широкі (мотиви обов'язку і відповідальності перед суспільством, закладом освіти, батьками й іншими важливими людьми за якісне навчання; можливість застосувати набуті знання в майбутньому, в соціально-корисних видах діяльності) та вузькі (прагнення до спілкування і спільної діяльності з однолітками, бажання мати друзів і жити з ними спільним життям тощо);

б) *престижні мотиви*: прагнення отримати схвалення з боку референтних осіб; прагнення бути в центрі уваги, отримати високий соціальний статус, самоствердитися; бажання бути прийнятим, визнаним, завдяки своїм індивідуальним якостям та ін.;

в) *прагматичні мотиви*: уникнення неприємностей, що можуть виникати у випадку незадоволення вимог, очікувань або потреб інших людей; отримання певних пільг та іноді грошової винагороди за успіхи в навчанні та ін.

г) *мотиви особистісного зростання*: саморозвиток, самовираження і самовдосконалення себе як особистості; інтелектуального й естетичного розвитку та ін.

Залежно від співвідношення зазначених мотивів, на наш погляд, можна виокремити п'ять *рівнів сформованості* навчальної мотивації:

1) високий рівень навчальної мотивації пов'язано з переважанням внутрішньої мотивації над зовнішньою у поєднанні з доволі високим рівнем розвитку широких соціальних мотивів і мотивів особистісного зростання; у таких підлітків наявний розвинутий пізнавальний мотив, прагнення найуспішніше виконувати всі навчальні завдання, їм властива висока пізнавальна активність і продуктивність самоосвітньої діяльності;

2) рівень навчальної мотивації вище за середній, характеризується відносним переважанням внутрішньої мотивації над зовнішньою, учні успішно справляються з навчальними завданнями, при цьому серед зовнішніх мотивів для них особливе значення набувають вузькі соціальні або престижні мотиви;

3) середній рівень зумовлений тим, що за розвинутої внутрішньої мотивації переважає зовнішня, коли заклад освіти приваблює, насамперед, позанавчальною діяльністю. Такі учні почуваються досить комфортно, оскільки під час навчання спілкуються з друзями, з вчителями та іншими, їм подобається відчувати себе учнями, мати відповідні атрибути; сам процес навчання їх захоплює як майданчик для спілкування;

4) рівень навчальної мотивації, нижче за середній, характеризується переважанням зовнішньої, насамперед, прагматичної мотивації над внутрішньою; ці учні відвідують освітній заклад неохоче, часто лише за умови позитивного чи негативного стимулювання з боку дорослих. Вони мають серйозні труднощі в навчанні, на заняттях нерідко займаються сторонніми справами, розважаються та ін.;

5) низький рівень пов'язаний із несформованістю внутрішньої мотивації, негативним ставленням до закладу освіти, шкільною дезадаптацією; такі учні зазнають серйозних труднощів у навчанні, вони не справляються з навчальною діяльністю, мають проблеми в спілкуванні з іншими учнями, у взаєминах з учителями. Навчальний заклад часто сприймається учнями як вороже середовище, перебування в якому для них нестерпне; у найважчих випадках учні можуть проявляти агресію, відмовлятися виконувати завдання тощо.

Цілеспрямоване формування позитивної навчальної мотивації високого рівня передбачає створення *відповідних умов* для появи внутрішніх спонукань (мотивів, цілей, емоцій) до навчання, усвідомлення їх учнями і подальшого саморозвитку ними своєї мотиваційної сфери.

До таких умов слід, по-перше, віднести *створення так званого «мотиваційно-цільового резонансу»* [7], який, виконуючи функцію перехідного етапу від стадії до стадії, забезпечує усвідомлення мети діяльності і прийняття її як особисто значущої.

Ураховуючи, що переважними потребами підліткового віку, на нашу думку, є: потреба в спілкуванні з однолітками, в самоствердженні, в намаганні

бути і вважатися дорослим, вважаємо, що в ієрархії мотивів навчання учнів-підлітків провідне місце посідають саме соціальні мотиви. Відповідно, формування внутрішньої мотивації навчання як дієвого фактору стійкої навчальної мотивації впродовж життя і, відповідно, мотиваційно-цільовий резонанс має забезпечуватися саме через активізацію соціальних мотивів.

При цьому важливо враховувати наявний рівень сформованості мотивації навчання. Так, усвідомлені зовнішні мотиви, які суспільно незначущі, можуть мати досить високий рівень дієвості. Прикладом може слугувати бажання отримувати гарні оцінки. Вчителю необхідно допомогти усвідомити об'єктивний зв'язок оцінки з рівнем знань і умінь. І, таким чином, поступово підійти до мотивації, пов'язаної з бажанням мати високий рівень знань і умінь. Це, у свою чергу, повинно усвідомлюватися учнями як необхідна умова їхньої успішної, корисної для суспільства діяльності.

Важливою умовою формування мотивації навчання є також *створення ситуації успіху*, в якій учень переживає задоволення від своїх успіхів у навчанні. Цей фактор ефективний в усіх випадках, але, передусім, він важливий для відсталих учнів, особливо тоді, коли труднощі в навчанні не тільки долаються, а й зростають, коли учень втрачає віру в свій успіх, перестає навчатися, проявляє негативне ставлення до навчання. Своєчасно створена для таких підлітків ситуація успіху стимулює задоволення, почуття радості, вселяє віру в свої сили. Учень починає розуміти, що становище не безнадійне, що його зусилля, спрямовані на оволодіння знаннями, дали і можуть давати позитивні результати. Для здібних дітей, коли навчання дається легко, ситуація інтелектуального задоволення виникає тоді, коли долається вищий рівень труднощів. Тому досвідчені вчителі пропонують класу завдання трирівневої складності: творчі, конструктивні, репродуктивні.

Оволодіння навчальним матеріалом, розвиток і виховання особистості підлітка в процесі навчання відбувається лише за умови *забезпечення високої активності в навчально-пізнавальній діяльності* [2]. Цьому сприяє: викладання, що захоплює, новизна навчального матеріалу, використання яскравих прикладів і фактів в процесі викладу нового матеріалу, історизм, зв'язок знань із долею людей, які їх відкрили, показ практичного застосування знань у зв'язку з життєвими планами і орієнтаціями учнів; використання нових і нетрадиційних форм навчання, проблемне навчання, евристичне навчання, навчання з комп'ютерною підтримкою, застосування мультимедіа систем, використання інтерактивних комп'ютерних засобів; організація спільної роботи з однолітками: взаємонавчання, рецензування відповідей товаришів, оцінювання усних відповідей і письмових робіт однокласників, допомога слабшим учням; участь у дискусіях і обговореннях, відстоювання власної думки, постановка запитань до своїх товаришів і учителів, створення ситуацій самоперевірки, аналізу особистих пізнавальних і практичних дій тощо [6].

Слід передбачити мінімізацію можливих негативних аспектів мотивації навчання підлітків, що перешкоджають навчанню, зумовлюють поверхневий, в деяких випадках недостатній інтерес до навчання, формальне ставлення до навчальної діяльності [7], [9], [10] та ін.: а) недостатня дієвість і усталеність мотивів, оскільки самі собою вони довго не підтримують навчальну діяльність; вони швидко задовольняються і без підтримки вчителя можуть згаснути і більше не відновитися; б) мала усвідомленість провідних мотивів навчання, що виявляється у невмінні школярів назвати, що і чому їм подобається в певному предметі; в) слабка узагальненість, тобто в сферу інтересів підлітків часто попадають один чи кілька навчальних предметів, які об'єднані за зовнішніми ознаками; г) орієнтування учнів найчастіше на результат навчання (знання, причому з їх фактичної, ілюстрованої сторони, і лише потім – закономірності), а не способи навчальної діяльності, внаслідок чого недостатньо сформовано мотивацію подолання труднощів у навчальній роботі.

Такий підхід сприятиме успішному формуванню мотиваційної сфери навчання підлітків

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За результатами теоретичного аналізу літератури запропоновано розглядати мотивацію навчання як структуру мотивів, яка характеризується певною ієрархією, наявністю певної системи підпорядкованих одна одній різних мотиваційних тенденцій на основі провідних і суспільно значущих мотивів.

З урахуванням вікової специфіки сучасного підлітка уточнено структуру його навчальної мотивації, в змісті внутрішньої мотивації як складової мотиваційної сфери виокремлено: рівні сформованості навчальної мотивації: мотиви пізнання, інтерес до змісту матеріалу; набуття нових знань, навичок і умінь; мотив самодетермінації, засвоєння способів здобування знань, особливо з використанням нових інформаційно-комунікаційних технологій, пошуку інформації в інтернет-ресурсах, соціальних мережах тощо; у змісті зовнішньої – соціальні широкі (мотиви обов'язку і відповідальності перед суспільством, закладом освіти, батьками та іншими важливими людьми за якісне навчання; можливість застосувати набуті знання в майбутньому, в соціально-корисних видах діяльності) та вузькі (прагнення до спілкування і спільної діяльності з однолітками, бажання мати друзів і жити з ними спільним життям тощо); престижні (прагнення отримати схвалення з боку референтних осіб; намагання бути в центрі уваги, отримати високий соціальний статус, самоствердитися; бажання бути прийнятим, визнаним завдяки своїм індивідуальним якостям та ін.); прагматичні мотиви: уникнення неприємностей, що можуть виникати у випадку незадоволення вимог, очікувань або потреб інших людей; отримання певних пільг; мотиви особистісного зростання: саморозвиток, самовираження і

самовдосконалення себе як особистості; інтелектуального й естетичного розвитку.

Виокремлено рівні навчальної мотивації, високий рівень сформованості якої пов'язаний з переважанням внутрішньої мотивації над зовнішньою у поєднанні з доволі високим рівнем розвитку широких соціальних мотивів і мотивів особистісного зростання; у таких підлітків наявний розвинутий пізнавальний мотив, прагнення найуспішніше виконувати всі навчальні завдання, їм властива висока пізнавальна активність і продуктивність самоосвітньої діяльності.

Обґрунтовано умови формування навчальної мотивації з урахуванням специфіки підліткового віку: розвитку внутрішньої мотивації через соціальні мотиви із спиранням на наявний рівень сформованості мотивації навчання; активізації пізнавальної активності з використанням відповідних підлітковому віку форм і методів спільної з однолітками навчальної діяльності, в якій забезпечуються ситуації успіху; мінімізації негативних аспектів мотивації, що перешкоджають навчанню та зумовлюють поверхневий, недостатній інтерес до учіння, формальне ставлення до навчальної діяльності тощо.

Проведене дослідження є аналізом окремих структурних компонентів навчальної мотивації підлітків та не претендує на повне розкриття цієї проблематики.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробленні та апробації коригувально-розвивальної програми формування навчальної мотивації учнів підліткового віку; дослідження особистісної готовності вчителів до формування такої мотивації, а практичних психологів системи освіти – до відповідного психологічного супроводу цього процесу.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Л.И. Божович, *Личность и её формирование в детском возрасте*. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2008, 400 с.
- [2] В. Вилюнас, *Психология развития мотивации: современные и классические исследования. Научные данные и жизненные примеры*. СПб., Россия: Речь, 2006, 458 с.
- [3] Т. О. Гордеева, *Психология мотивации достижения*. Москва, Россия, 2006, 325 с.
- [4] Л. Гриневич. «Реформа загальної середньої освіти: нова українська школа». [Електронний ресурс]. Доступно:
[http://mon.gov.ua/%Новини%202017/04/03/newschool-presentation-new-30-03-2017-\(2\).pdf](http://mon.gov.ua/%Новини%202017/04/03/newschool-presentation-new-30-03-2017-(2).pdf)
- [5] С. С. Занюк, *Психологія мотивації*. Київ, Україна: Либідь, 2002, 296 с.

- [6] С. С. Занюк, «Мотиваційний тренінг. Формування мотивації навчальної діяльності у студентів та старшокласників». *Практична психологія та соціальна робота*, № 8, с. 31–42, 2002.
- [7] В. О. Климчук, «Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності», автореф. дис. канд. наук: спец.: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, Україна, 2004, 20 с.
- [8] Т. О. Корень, «Професійний розвиток особистості: категоріальне визначення». *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць*; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України; С. Д. Максименка, Ред. Миколаїв, Україна: Ілон, Т. 7, вип. 17, с. 86–89, 2008.
- [9] А. К. Маркова, *Психология обучения подростка*. Москва, Россия: Знание, 1995, 400 с.
- [10] Д. Макклелланд, *Мотивация человека*. СПб., Россия: Питер, 2007, 672 с.
- [11] *Психологічні чинники розвиваючого навчання в різних освітніх системах*, С. Д. Максименка, Ред. Київ, Україна: НЕВТЕС, 2000, 272 с.
- [12] D. Divecha, «Teenagers Might Have a Problem With Respect But It's Not the One You Think». *Developmental Science*, November 30, 2017. [Electronic resourc]. Доступно : <http://www.developmentalscience.com/blog/2017/11/29/teenagers-might-have-a-problem-with-respect-but-its-not-the-one-you-think>
- [13] «How to Motivate Your Teenager to Do School Work». *Net Nanny*. 25.09.2018. [Electronic resourc]. Доступно : <https://www.netnanny.com/blog/how-to-motivate-your-teenager-to-do-school-work/>.

FEATURES OF FORMATION MOTIVATION SECTOR OF TEACHING ADOLESCENTS

Tatyana Chausova,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Psychology and Personal Development
Educational and Scientific Institute
management and psychology
State Higher Educational Institution
«University of Management Education»,
Kyiv, Ukraine
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9005-9089>
tvchausova@ukr.net

Annotation. In the article, based on the analysis of the problem of motivation in psychology, the approaches to the definition of the personality motivational sphere are analyzed, the peculiarities of the formation of the motivational

sphere of training of adolescents are considered, the connection of motivation with the cognitive needs of the individual and various types of activity is shown, as well as its influence on the efficiency of knowledge development. Given the age specifics of the modern teenager, the structure of his educational motivation has been specified, the content of internal motivation as a component of the motivational sphere is singled out: the levels of formation of educational motivation: the motives of knowledge, interest in the content of the material; acquisition of new knowledge, skills and abilities; the motive of self-determination, assimilation of ways to acquire knowledge, especially with the use of new information and communication technologies, information search in Internet resources, social networks, etc.; in the content of external – social (broad (motives of duty and responsibility to society, institution of education, parents and other significant people for quality education, the ability to apply acquired knowledge in the future, in socially useful activities) and narrow (the desire for communication and joint activities with peers, the desire to have friends and live with them together, etc.); prestigious (the desire to receive approval from reference persons, the desire to be in the center of attention, get a high social status, self-assertion, the desire to be accepted, recognized due to their individual qualities, etc.); pragmatic motives: avoiding troubles that may arise in the event of dissatisfaction with the requirements, expectations or needs of other people; obtaining certain privileges; motives for personal growth: self-development, self-expression and self-improvement as a personality; intellectual and aesthetic development. A high level of educational motivation is distinguished, which is related to the predominance of internal motivation over the external, in conjunction with a rather high level of development of broad social motives and motives of personal growth. The conditions for the formation of educational motivation, taking into account the specifics of adolescence, are substantiated.

Key words: motivational sphere of adolescents; adolescence age; motivation of educational activity; cognitive motivation; motives of training.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ ОБУЧЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Чаусова Татьяна Владимировна,

кандидат психологических наук, доцент,

доцент кафедры психологии и личностного развития

Учебно-научного института менеджмента и психологии

ГБУЗ «Университет менеджмента образования»,

г. Киев, Украина

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9005-9089>

tvchausova@ukr.net

Аннотация. В статье на основе анализа проблемы мотивации в психологии проанализированы подходы к определению мотивационной сферы личности, рассмотрены особенности формирования мотивационной сферы обучения подростков, показана связь мотивации с познавательными потребностями личности и различными видами деятельности, а также ее влияние на эффективность освоения знаний. С учетом возрастной специфики современного подростка уточнена структура его учебной мотивации, в смысле внутренней мотивации как составляющей мотивационной сферы выделены: уровни сформированности учебной мотивации: мотивы познания, интерес к содержанию материала; приобретения новых знаний, навыков и умений; мотив самодетерминации, усвоение способов добывания знаний, особенно с использованием новых информационно-коммуникационных технологий, поиска информации в интернет-ресурсах, социальных сетях и т.д.; в смысле внешней – социальные (широкие – мотивы долга и ответственности перед обществом, учебным заведением, родителями и другими значимыми людьми, возможность применить полученные знания в будущем, в социально-полезных видах деятельности– и узкие – стремление к общению и совместной деятельности со сверстниками, желание иметь друзей и жить с ними общей жизнью и т.д.); престижные (стремление получить одобрение со стороны референтных лиц, быть в центре внимания, получить высокий социальный статус, самоутвердиться, желание быть принятым, признанным благодаря своим индивидуальным качествам и т.д.), прагматические мотивы (избегание неприятностей, которые могут возникнуть в случае неудовлетворения требований, ожиданий или потребностей других людей; получение определенных льгот); мотивы личностного роста: саморазвитие, самовыражение и самосовершенствование себя как личности; интеллектуального и эстетического развития. Выделены уровни учебной мотивации, при этом высокий уровень связан с преобладанием внутренней мотивации над внешней в сочетании с довольно высоким уровнем развития широких социальных мотивов и мотивов личностного роста. Обоснованы условия формирования учебной мотивации с учетом специфики подросткового возраста.

Ключевые слова: мотивационная сфера подростков; подростковый возраст; мотивация учебной деятельности; познавательная мотивация; мотивы учения.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. I. Bozhovich, *Lichnost' i eyo formirovanie v detskom vozdaste*. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter, 2008, 400 s.
- [2] V. Vilyunas, *Psihologiya razvitiya motivacii: sovremennye i klassicheskie issledovaniya. Nauchnye dannye i zhiznennye primery*. SPb., Rossiya: Rech', 2006, 458 s.
- [3] T. O. Gordeeva, *Psihologiya motivacii dostizheniya*. Moskva, Rossiya, 2006, 325 s.
- [4] L. Hrynevych. «Reforma zahalnoi serednoi osvity: nova ukrainska shkola». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: [http://mon.gov.ua/%Novyny%202017/04/03/newschool-presentation-new-30-03-2017-\(2\).pdf](http://mon.gov.ua/%Novyny%202017/04/03/newschool-presentation-new-30-03-2017-(2).pdf).
- [5] S. S. Zaniuk, *Psykhologhiia motyvatsii*. Kyiv, Ukraina: Lybid, 2002, 296 s.
- [6] S. S. Zaniuk, «Motyvatsiinyi treninh. Formuvannia motyvatsii navchalnoi diialnosti u studentiv ta starshoklasnykiv». *Praktychna psykhologhiia ta sotsialna robota*, № 8, s. 31–42, 2002.
- [7] V. O. Klymchuk, «Psykhologichni determinanty rozvytku vnutrishnoi motyvatsii studentiv u navchalnii diialnosti», *avtoref. dys. kand. nauk: spets.: 19.00.07 «Pedahohychna ta vikova psykhologhiia*. Kyiv, Ukraina, 2004, 20 s.
- [8] T. O. Koren, «Profesiinyi rozvytok osobystosti: katehorialne vyznachennia». *Aktualni problemy psykhologii: zb. nauk. prats; In-t psykhologii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy; S. D. Maksymenka, Red. Mykolaiv, Ukraina: Ilon, T. 7, vyp. 17, s. 86–89, 2008.*
- [9] A. K. Markova, *Psihologiya obucheniya podrostka*. Moskva, Rossiya: Znanie, 1995, 400 s.
- [10] D. Makklelland, *Motivaciya cheloveka*. SPb., Rossiya: Piter, 2007, 672 s.
- [11] *Psykhologichni chynnyky rozvyvaiuchoho navchannia v riznykh osvitnikh systemakh*, S. D. Maksymenka, Red. Kyiv, Ukraina: NEVTES, 2000, 272 s.
- [12] D. Divecha, *Teenagers Might Have a Problem With Respect But It's Not the One You Think*. *Developmental Science*, November 30, 2017. [Electronic resourc]. Доступно : <http://www.developmentalscience.com/blog/2017/11/29/teenagers-might-have-a-problem-with-respect-but-its-not-the-one-you-think>
- [13] «How to Motivate Your Teenager to Do School Work». *Net Nanny*. 25.09.2018. [Electronic resourc]. Доступно : <https://www.netnanny.com/blog/how-to-motivate-your-teenager-to-do-school-work/>.